

Date: 7th July-2026

**IQTISODIY SUD ISHLARINI YURITISHDA RAQAMLASHTIRISH VA
ELEKTRON PROTSESSUAL HUJJATLAR ALMASHINUVINING HUQUQIY
AHAMIYATI**

**LEGAL SIGNIFICANCE OF DIGITALIZATION AND ELECTRONIC
PROCEDURAL DOCUMENT EXCHANGE IN ECONOMIC COURT
PROCEEDINGS**

**ПРАВОВОЕ ЗНАЧЕНИЕ ЦИФРОВИЗАЦИИ И ЭЛЕКТРОННОГО ОБМЕНА
ПРОЦЕССУАЛЬНЫМИ ДОКУМЕНТАМИ В ЭКОНОМИЧЕСКОМ
СУДОПРОИЗВОДСТВЕ**

Namangan davlat universiteti Yuridik fakulteti
Fuqarolik, jinoyat va protsessual huquq kafedrası o'qituvchisi

Inomxo'jayeva Sanobarxon

Namangan davlat universiteti Yuridik fakulteti
Yurisprudensiya ta'lim yo'nalishi talabasi

To'xtasinov Barhayotjon Bahodir o'g'li

E-mail: barhayotjontoxasinov09@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasining Iqtisodiy protsessual kodeksi asosida iqtisodiy sud ishlarini yuritishda raqamlashtirish jarayonlari va elektron protsessual hujjatlar almashinuvining huquqiy ahamiyati tahlil qilinadi. Maqolada iqtisodiy sudga elektron shaklda murojaat qilish, iqtisodiy ishni elektron shaklda shakllantirish, elektron raqamli imzo orqali hujjatlarni tasdiqlash, sud hujjatlarini elektron tarzda rasmiylashtirish, raqamli dalillarni protsessual baholash hamda elektron ma'lumotlarning iqtisodiy sudlovdagi o'rni ilmiy-huquqiy jihatdan yoritiladi. Shuningdek, sud tizimining raqamlashtirilishi odil sudlovga erishish imkoniyatlarini kengaytirishi, protsessual muddatlarni qisqartirishi, hujjatlar almashinuvining tezkorligini oshirishi va tadbirkorlik subyektlari huquqlarini samarali himoya qilishga xizmat qilishi asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: iqtisodiy protsess, raqamlashtirish, elektron hujjat, elektron raqamli imzo, iqtisodiy sud, raqamli dalil, elektron ma'lumot, protsessual hujjat, sudga murojaat qilish, odil sudlov.

Kirish

Bugungi kunda jamiyat hayotining barcha sohalarida raqamlashtirish jarayonlari jadallik bilan rivojlanmoqda. Davlat boshqaruvi, iqtisodiyot, ta'lim, moliya, tadbirkorlik, huquqni qo'llash amaliyoti hamda sud-huquq tizimida axborot texnologiyalaridan foydalanish samaradorlikni oshirishning muhim omiliga aylanmoqda. Ayniqsa, sud tizimida raqamli texnologiyalarning joriy etilishi fuqarolar va yuridik shaxslarning odil sudlovga bo'lgan konstitutsiyaviy huquqlarini amalga oshirishda yangi imkoniyatlar yaratmoqda.

Iqtisodiy sud ishlarini yuritish tizimi iqtisodiyot sohasida yuridik shaxslar, tadbirkorlik subyektlari va fuqarolarning buzilgan yoki nizolashilayotgan huquqlarini

Date: 7th July-2026

himoya qilishga xizmat qiladi. Bozor munosabatlari chuqurlashib borayotgan hozirgi davrda iqtisodiy nizolarning soni va murakkabligi ortib bormoqda. Bunday sharoitda sud ishlarini an'anaviy qog'oz shaklida yuritish ko'p vaqt, ortiqcha xarajat va protsessual sekinlikni keltirib chiqarishi mumkin. Shu sababli iqtisodiy sud ishlarini yuritishda elektron hujjat almashinuvi va raqamli protsessual mexanizmlarning ahamiyati tobora ortmoqda.

O'zbekiston Respublikasining Iqtisodiy protsessual kodeksida iqtisodiy ish elektron shaklda shakllantirilishi, ishda ishtirok etuvchi shaxslar elektron raqamli imzo bilan tasdiqlangan hujjatlarni sudga elektron shaklda taqdim etishi, sud hujjatlari esa sudyaning elektron raqamli imzosi bilan tasdiqlanishi mumkinligi belgilangan. Bu normalar iqtisodiy sud ishlarini yuritishda raqamli transformatsiyaning huquqiy asoslari mavjudligini ko'rsatadi.

Maqolaning dolzarbligi shundaki, iqtisodiy sudlovda raqamlashtirish nafaqat texnik qulaylik, balki huquqiy kafolatlar tizimining muhim tarkibiy qismi sifatida namoyon bo'lmoqda. Elektron hujjat almashinuvi sudga murojaat qilish imkoniyatlarini kengaytiradi, protsessual shaffoflikni kuchaytiradi, ish yuritish jarayonida taraflarning tengligini ta'minlashga xizmat qiladi. Shu jihatdan, iqtisodiy sud ishlarini yuritishda raqamlashtirish va elektron protsessual hujjatlar almashinuvining huquqiy ahamiyatini ilmiy jihatdan o'rganish muhim nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism

Iqtisodiy sud ishlarini yuritishda raqamlashtirishning huquqiy mohiyati

Iqtisodiy sud ishlarini yuritish iqtisodiyot sohasidagi nizolarni qonuniy, adolatli va xolis hal etishga qaratilgan protsessual faoliyatdir. Iqtisodiy protsessual qonunchilikning asosiy vazifalaridan biri yuridik shaxslar va fuqarolarning buzilgan yoki nizolashilayotgan huquqlari hamda qonun bilan qo'riqlanadigan manfaatlarini himoya qilishdan iborat. Raqamlashtirish ushbu vazifani zamonaviy sharoitda yanada samarali amalga oshirishga xizmat qiladi.

Raqamlashtirish deganda iqtisodiy sud ishlarini yuritishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, elektron hujjatlar, elektron raqamli imzo, elektron ma'lumotlar, raqamli dalillar, sud axborot tizimlari va masofaviy protsessual imkoniyatlardan foydalanish tushuniladi. Bu jarayon sud faoliyatining ochiqqligi, tezkorligi va samaradorligini oshirish bilan birga, protsess ishtirokchilarining huquqlarini amalga oshirish uchun qulay sharoit yaratadi.

An'anaviy sud ish yuritishida hujjatlarni qog'oz shaklida tayyorlash, sudga topshirish, nusxalarini ko'paytirish va taraflarga yetkazish muayyan vaqt talab qiladi. Elektron protsessual hujjatlar almashinuvi esa ushbu jarayonlarni tezlashtiradi. Natijada sudga murojaat qilish, iltimosnoma kiritish, dalillar taqdim etish, sud hujjatlarini olish va ish materiallari bilan tanishish imkoniyatlari ancha soddalashadi. Bu esa odil sudlovga erishishning tashkiliy-huquqiy kafolatlarini mustahkamlaydi.

Elektron hujjat almashinuvi va sudga murojaat qilish huquqi

Iqtisodiy sudga murojaat qilish huquqi manfaatdor shaxslarning buzilgan yoki nizolashilayotgan huquqlarini himoya qilishdagi eng muhim protsessual kafolatlardan

Date: 7th July-2026

biridir. Sudga murojaat qilish huquqidan voz kechish haqiqiy emasligi ushbu huquqning majburiy va kafolatlangan xarakterga ega ekanligini ko'rsatadi. Mazkur huquqning elektron shaklda amalga oshirilishi esa sudga kirish imkoniyatlarini yanada kengaytiradi.

Elektron hujjat almashinuvi, avvalo, iqtisodiy sudga masofadan murojaat qilish imkonini beradi. Bunda da'vo arizasi, ariza, shikoyat yoki boshqa protsessual hujjatlar elektron shaklda taqdim etilishi mumkin. Bu imkoniyat tadbirkorlik subyektlari uchun ayniqsa muhimdir. Chunki tadbirkorlar faoliyatida vaqt, tezkorlik va huquqiy aniqlik muhim ahamiyatga ega. Elektron murojaat tizimi ularning ortiqcha byurokratik to'siqlarsiz sudga murojaat qilishiga xizmat qiladi.

Sudga elektron hujjat yuborish jarayoni hujjatlarning ishonchliligi, muallifligi va haqiqiylikini ta'minlashni talab etadi. Shu sababli elektron raqamli imzo instituti muhim o'rin tutadi. Elektron raqamli imzo elektron hujjatni imzolagan shaxsni aniqlash, hujjat mazmunining o'zgarmaganligini tasdiqlash va uning yuridik kuchini ta'minlash vositasidir. Iqtisodiy protsessda elektron raqamli imzo bilan tasdiqlangan hujjatlar qog'oz shaklidagi hujjatlar bilan teng protsessual ahamiyatga ega bo'lishi sud ish yuritishining zamonaviy talablariga mos keladi.

Elektron iqtisodiy ish va protsessual samaradorlik

Iqtisodiy protsessual kodeksda iqtisodiy ish elektron shaklda shakllantirilishi mumkinligi belgilangan. Elektron iqtisodiy ish deganda sudga taqdim etilgan hujjatlar, ishni ko'rish jarayonida sud tomonidan talab qilib olingan materiallar, protsessual hujjatlar va sud hujjatlarining elektron shaklda jamlanishi tushuniladi. Bu sud ishlarini yuritishning sifat jihatdan yangi bosqichini anglatadi.

Elektron iqtisodiy ishning asosiy afzalliklaridan biri ish materiallarini tartibli va xavfsiz saqlash imkoniyatidir. Qog'oz hujjatlar yo'qolishi, shikastlanishi yoki ularni qidirish uchun ortiqcha vaqt talab qilinishi mumkin. Elektron shaklda esa hujjatlarni tez izlash, tasniflash va zarur hollarda boshqa sudga yoki vakolatli organga telekommunikatsiya kanallari orqali yuborish imkoniyati mavjud bo'ladi.

Elektron iqtisodiy ish protsessual samaradorlikni ham oshiradi. Ishda ishtirok etuvchi shaxslar elektron raqamli imzo bilan tasdiqlangan hujjatlarni sudga elektron shaklda taqdim etishi, sud esa ushbu hujjatlarni ish materiallariga qo'shishi mumkin. Bu jarayon protsessual vaqtni tejaydi, sud majlisiga tayyorgarlik ko'rishni soddalashtiradi va ishni ko'rib chiqish muddatlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Shuningdek, sud hujjatlarining elektron shaklda rasmiylashtirilishi va sudyaning elektron raqamli imzosi bilan tasdiqlanishi sud qarorlarining tezkor yetkazilishini ta'minlaydi. Bunda hal qiluv qarori, ajrim, qaror yoki sud buyrug'i elektron hujjat shaklida tayyorlanishi va tegishli shaxslarga yuborilishi mumkin. Bu esa iqtisodiy sudlovda hujjat aylanishining zamonaviy tizimini shakllantiradi.

Raqamli dalillar va elektron ma'lumotlarning protsessual ahamiyati

Iqtisodiy sud ishlarini yuritishda dalillar muhim o'rin tutadi. An'anaviy dalillar bilan bir qatorda elektron ma'lumotlar va raqamli dalillarning huquqiy maqomi tobora ortib bormoqda. Chunki bugungi iqtisodiy munosabatlarning katta qismi elektron

Date: 7th July-2026

shartnomalar, onlayn yozishmalar, bank operatsiyalari, elektron hisob-fakturalar, audio va videoyozuvlar, internet tarmog'ida saqlanayotgan axborotlar orqali amalga oshirilmoqda.

Elektron ma'lumotlar axborot texnologiyalari yordamida yaratiladigan, saqlanadigan va qayta ishlanadigan ma'lumotlar sifatida iqtisodiy ish uchun ahamiyatli bo'lishi mumkin. Raqamli dalillar esa ish uchun muhim holatlar to'g'risida ma'lumot beruvchi elektron fayllar, audioyozuvlar, videoyozuvlar, internet tarmog'ida mavjud ma'lumotlar va boshqa elektron axborotlarni o'z ichiga oladi.

Raqamli dalillarning protsessual ahamiyati shundaki, ular iqtisodiy nizolarning haqiqiy holatlarini aniqlashga yordam beradi. Masalan, taraflar o'rtasidagi elektron yozishmalar shartnoma shartlarini kelishish jarayonini tasdiqlashi, elektron to'lov hujjatlari majburiyat bajarilganini ko'rsatishi, videoyozuvlar esa muayyan holatning sodir bo'lganini isbotlashi mumkin. Shu sababli raqamli dalillarni sud tomonidan qabul qilish, tekshirish, baholash va saqlash tartibining mavjudligi iqtisodiy sudlovning zamonaviyligi va ishonchliligini ta'minlaydi.

Biroq raqamli dalillar bilan ishlash muayyan ehtiyotkorlikni talab qiladi. Elektron ma'lumotlarning haqiqiyligi, yaxlitligi, manbasi, o'zgartirilmaganligi va sudga taqdim etilish tartibi aniqlanishi zarur. Aks holda, soxta yoki manipulyatsiya qilingan elektron ma'lumotlar sud qarorining adolatligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli iqtisodiy protsessda raqamli dalillarni baholashda texnik ekspertiza, mutaxassis ishtiroki va elektron ma'lumotlarning birlamchi manbasini tekshirish muhim ahamiyatga ega.

Raqamlashtirishning odil sudlovga ta'siri

Iqtisodiy sud ishlarini yuritishda raqamlashtirish odil sudlovga erishish imkoniyatlarini kengaytiradi. Avvalo, elektron murojaat tizimi geografik masofani qisqartiradi. Tadbirkor yoki yuridik shaxs vakili sud binosiga bevosita kelmasdan ham zarur protsessual hujjatlarni topshirishi mumkin. Bu ayniqsa hududlarda faoliyat yuritayotgan tadbirkorlik subyektlari uchun qulaylik yaratadi.

Ikkinchidan, raqamlashtirish sud ishlarining oshkoraligi va shaffofligini oshiradi. Elektron tizim orqali hujjatlar harakati, murojaatlarning qabul qilinishi, ishning ko'rib chiqilish bosqichlari va sud hujjatlarining rasmiylashtirilishi ustidan nazorat kuchayadi. Bu esa protsessual intizomni mustahkamlaydi va sudga bo'lgan ishonchni oshiradi.

Uchinchidan, elektron hujjat almashinuvi taraflarning teng huquqliligi va tortishuv prinsipini amalga oshirishga xizmat qiladi. Taraflar o'z dalillarini elektron shaklda taqdim etish, boshqa tarafning vajlariga e'tiroz bildirish, iltimosnomalar kiritish va sud hujjatlari ustidan shikoyat qilish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu esa iqtisodiy protsessda protsessual imkoniyatlarning teng taqsimlanishini ta'minlaydi.

To'rtinchidan, raqamlashtirish sud yuklamasini kamaytirish va ishlarni tezroq ko'rib chiqishga yordam beradi. Elektron hujjatlar bilan ishlash sud xodimlari faoliyatini yengillashtiradi, hujjatlarni ro'yxatdan o'tkazish va saqlash jarayonini avtomatlashtiradi. Natijada sud ish yuritishida tezkorlik va sifat oshadi.

Elektron protsessual hujjatlar almashinuvining muammolari

Iqtisodiy sud ishlarini yuritishda raqamlashtirishning afzalliklari ko'p bo'lsa-da, bu jarayonda ayrim muammolar ham mavjud. Birinchidan, barcha protsess ishtirokchilarining

Date: 7th July-2026

raqamli savodxonlik darajasi bir xil emas. Ayrim tadbirkorlar yoki fuqarolar elektron hujjat yuborish, elektron raqamli imzodan foydalanish, elektron tizimlarda ro'yxatdan o'tish jarayonida qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin.

Ikkinchidan, texnik infratuzilmaning barqarorligi muhim masaladir. Elektron sud tizimlarining uzluksiz ishlashi, ma'lumotlar xavfsizligi, serverlar barqarorligi va kiberxavfsizlik choralari yetarli darajada ta'minlanmasa, elektron ish yuritish samaradorligi pasayishi mumkin.

Uchinchidan, elektron ma'lumotlar va raqamli dalillarni baholashda yagona metodik yondashuv zarur. Sud amaliyotida raqamli dalillarning haqiqiylikni aniqlash, ularni tekshirish, saqlash va protsessual kuchini baholash bo'yicha aniq mezonlarning ishlab chiqilishi iqtisodiy sudlov sifatini yanada oshiradi.

To'rtinchidan, shaxsiy ma'lumotlar, tijorat siri va boshqa qonun bilan qo'riqlanadigan axborotlarning himoyasi alohida e'tibor talab qiladi. Elektron protsessual hujjatlar almashinuvida axborot xavfsizligi buzilishi taraflarning huquq va qonuniy manfaatlariga zarar yetkazishi mumkin. Shu sababli elektron sud ish yuritishida maxfiylik, ma'lumotlar himoyasi va kiberxavfsizlik tamoyillari muhim ahamiyat kasb etadi.

Iqtisodiy sudlovda raqamlashtirishni takomillashtirish yo'nalishlari

Iqtisodiy sud ishlarini yuritishda raqamlashtirish samaradorligini oshirish uchun bir necha yo'nalishlarga e'tibor qaratish lozim. Avvalo, elektron sud tizimlaridan foydalanish tartibini soddalashtirish zarur. Foydalanuvchilar uchun qulay interfeys, tushunarli yo'riqnomalar va texnik yordam xizmatlarining mavjudligi sudga elektron murojaat qilish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Ikkinchidan, yuristlar, tadbirkorlar va fuqarolar o'rtasida raqamli-huquqiy savodxonlikni oshirish muhimdir. Elektron hujjat, elektron raqamli imzo, raqamli dalil, elektron ish yuritish va sud axborot tizimlaridan foydalanish bo'yicha seminarlar, qo'llanmalar va amaliy mashg'ulotlar tashkil etilishi maqsadga muvofiq.

Uchinchidan, raqamli dalillarni qabul qilish va baholash bo'yicha sud amaliyotini umumlashtirish zarur. Bu borada Oliy sud tomonidan tushuntirishlar, metodik tavsiyalar va amaliy qo'llanmalar ishlab chiqilishi iqtisodiy sudlarda yagona yondashuv shakllanishiga yordam beradi.

To'rtinchidan, axborot xavfsizligi va shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish tizimini mustahkamlash zarur. Elektron iqtisodiy ish materiallarida tijorat siri, moliyaviy ma'lumotlar, shartnoma shartlari va boshqa muhim axborotlar bo'lishi mumkin. Shu sababli elektron hujjatlar almashinuvida maxfiylik va xavfsizlik kafolatlari kuchli bo'lishi lozim.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, iqtisodiy sud ishlarini yuritishda raqamlashtirish va elektron protsessual hujjatlar almashinuvi zamonaviy odil sudlov tizimining muhim tarkibiy qismidir. O'zbekiston Respublikasining Iqtisodiy protsessual kodeksida iqtisodiy ishni elektron shaklda shakllantirish, elektron raqamli imzo orqali hujjatlarni tasdiqlash, sud hujjatlarini elektron tarzda rasmiylashtirish, elektron ma'lumotlar va raqamli dalillardan

Date: 7th July-2026

foydalanish imkoniyatlarining belgilanishi iqtisodiy sudlovning raqamli rivojlanishi uchun muhim huquqiy asos yaratadi.

Elektron protsessual hujjatlar almashinuvi sudga murojaat qilish imkoniyatlarini kengaytiradi, vaqt va xarajatlarni kamaytiradi, taraflarning protsessual huquqlarini samarali amalga oshirishga yordam beradi. Ayniqsa, tadbirkorlik subyektlari uchun iqtisodiy nizolarni tezkor va qonuniy hal etish iqtisodiy barqarorlik va ishbilarmonlik muhitini yaxshilashda muhim ahamiyatga ega.

Shu bilan birga, raqamlashtirish jarayonida raqamli savodxonlik, texnik infratuzilma, axborot xavfsizligi va raqamli dalillarni baholash mezonlari kabi masalalarga alohida e'tibor qaratish zarur. Ushbu yo'nalishlarda tizimli chora-tadbirlarning amalga oshirilishi iqtisodiy sud ishlarini yuritishning yanada ochiq, tezkor, adolatli va samarali bo'lishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining Iqtisodiy protsessual kodeksi. 2018-yil 24-yanvar.
2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Toshkent: O'zbekiston, 2023.
3. O'zbekiston Respublikasining "Elektron raqamli imzo to'g'risida"gi Qonuni.
4. O'zbekiston Respublikasining "Elektron hujjat aylanishi to'g'risida"gi Qonuni.
5. O'zbekiston Respublikasining "Sudlar to'g'risida"gi Qonuni.
6. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi rasmiy materiallari va sud-huquq islohotlariga oid normativ-huquqiy hujjatlar.
7. Xolmurodov A. Iqtisodiy protsessual huquq. O'quv qo'llanma. Toshkent, 2021.
8. Rahmonqulov H. Fuqarolik va iqtisodiy protsessual huquq masalalari. Toshkent, 2020.
9. Odilqoriyev X. Davlat va huquq nazariyasi. Toshkent, 2019.
10. Raqamli iqtisodiyot va sud-huquq tizimini modernizatsiya qilishga oid ilmiy-amaliy materiallar. Toshkent, 2022.